

Jakub Sławik, *Dosłowne i metaforyczne cudzołóstwo i prostytutcja: זנה i זנות w Biblii Hebrajskiej*, Wydawnictwo Naukowe ChAT, Warszawa 2024, ss. 240.

Jakub Sławik jest cenionym polskim biblistą, profesorem Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie. Jego badania koncentrują się na tekstach prorockich i mądrościowych w Biblii Hebrajskiej. Jest autorem dwóch monografii i wielu artykułów naukowych poświęconych tej tematyce.

Opublikowana w zeszłym roku w Wydawnictwie Naukowym ChAT monografia Jakuba Sławika dotyczy dwóch rdzeni hebrajskich. Wydawałoby się, że taka lingwistyczna praca będzie mało interesująca. Tak jednak nie jest. Wynika to przede wszystkim z faktu, że oba analizowane rdzenie odnoszą się do sfery seksualności, która jest przedmiotem gorących sporów i dyskusji we współczesnej teologii i we współczesnej kulturze. Poza tym wielkim atutem monografii Sławika jest jej kompletność. Autor przeanalizował mianowicie wszystkie teksty w Biblii Hebrajskiej, w których występuje rdzeń זנות (34 miejsca) i זנה (134 miejsca) plus 4 w hebrajskiej wersji Syracha.

Po pierwszym, bardzo krótkim rozdziale wstępnym (s. 11–14), rozdział drugi ukazuje dotychczasowy stan badań nad analizowanym zagadnieniem (s. 15–24). Autor zauważa, że w dotychczasowych opracowaniach generalnie postulowano nakładanie się na siebie pól znaczeniowych obu rdzeni, względnie zawieranie się pola znaczeniowego rdzenia זנות w polu znaczeniowym rdzenia זנה. Tymczasem Autor zauważa, że już w Septuagincie rdzeń זנות zawsze tłumaczony jest przez leksemy z grupy πορν* (przy czym grecki rdzeń πορν* nie tłumaczy żadnego innego rdzenia hebrajskiego niż

רָא), zaś rdzeń רָא zawsze jest tłumaczony przez leksemy z grupy πορν* (s. 23–24).

Rozdział trzeci rozprawy poświęcony jest występowaniu i użyciu obu rdzeni w znaczeniu dosłownym (s. 25–58). Czwarty, najobszerniejszy rozdział poświęcony jest występowaniu i użyciu obu rdzeni w znaczeniu przenośnym (s. 59–202), przy czym zgodnie z nierówną częstością użycia obu rdzeni w Biblii Hebrajskiej, zasadniczą część tego rozdziału dotyczy przenośnego znaczenia rdzenia רָא (s. 59–185). Całość rozprawy wieńczy „Wnioski” (s. 203–210) i krótkie „Zakończenie” (s. 211–12) oraz polskie i angielskie „Streszczenie” (s. 213–19) i „Bibliografia” (s. 221–40).

Przeprowadziwszy szczegółowe analizy egzegetyczne wszystkich tekstów, w których występuje rdzeń רָא, Autor dochodzi do wniosku, że w sensie dosłownym oznacza on wyłącznie cudzołóstwo, rozumiane w Biblii Hebrajskiej jako współżycie zamężnej (także inchoatywnie, czyli zaręczonej) kobiety z innym mężczyzną lub mężczyzny (żonatego lub nie) z zamężną kobietą. Natomiast dosłowne znaczenie rdzenia רָא jest szersze, obejmujące nielegalne współżycie przedmażeńskie lub pozamażeńskie (niezamężnej kobiety), prostytuowanie się lub postawę promiskuityczną, a także pozostawanie kobiety poza ramami układów patriarchalnych. Jednakże nigdy rdzeń ten nie odnosi się do ściśle rozumianego cudzołóstwa (s. 203–4).

Począwszy od Ozeasza rdzeń רָא bardzo często używany był w sensie przenośnym, odnoszącym się przede wszystkim do kultowej i religijnej niewierności wobec Jahwe, ale także do różnego rodzaju nieprawości: niesprawiedliwości społecznych, nierówności ekonomicznych, rozgrywek politycznych, a wreszcie generalnie zaprzeczania Bożej aktywności w świecie (s. 204–7). Natomiast począwszy od Jeremiasza także rdzeń רָא używany był w znaczeniu przenośnym, również odnosząc się przede wszystkim do kultuzyjno-religijnej niewierności względem Jahwe, ale także do zdrady politycznej i rodzinnej, oszustwa oraz zdrady misji prorockiej (s. 207–8).

Autor zauważa przy tym, że oba rdzenie bardzo często nie występują w kontekście metafory małżeństwa Boga z ludem. Dlatego do ukazania niewierności ludu wobec Boga autorzy biblijni dużo częściej stosowali metaforę prostytutuj niż ściśle rozumianego

cudzołóstwa. Metafora prostytucji, choć u jej podłoża leżało zachowanie, które zasadniczo nie było karane prawnie (w odróżnieniu od cudzołóstwa), miała poprzez zastosowanie obelżywego (także dzisiaj), dosadnego określenia „k...” wstrząsnąć odbiorcami, odchodzącymi od kultyczno-społecznego życia sankcjonowanego przez Jahwe, i nie pozwolić im na zlekceważenie prorockich oskarżeń (s. 208–10).

Monografia Jakuba Sławika jest więc pracą nie tylko lingwistyczną, ale także głęboko teologiczną. Szkoda więc, że Autor nie nadał jej jakiegoś teologicznego tytułu, pozostawiając obecny tytuł jako adekwatny do treści podtytuł. Z pewnością wpłynęłoby to na większe zainteresowanie monografią w polskim środowisku teologicznym.

Druga kwestia dotyczy pierwszych słów tytułu: „Dosłowne i metaforyczne”. Czy te określenia należy traktować rozłącznie? Autor twierdzi, że pola znaczeniowe rdzeni זנה i הרה , przynajmniej w znaczeniu dosłownym, nie pokrywają się ze sobą nawzajem. Czy to samo dotyczy kategorii dosłowności i metaforyczności? Zgodnie z tytułem monografii Autor podzielił swe analizy na dwie zasadnicze części: użycie obu rdzeni w znaczeniu dosłownym („Rozdział 3”) oraz użycie obu rdzeni w znaczeniu przenośnym („Rozdział 4”). Należy postawić metodologiczno-hermeneutyczne pytanie, na ile taki podział jest uprawniony. Kiedy mamy do czynienia z sensem dosłownym, a kiedy z metaforycznym?

Weźmy dla przykładu opowiadanie o konkubinie w Sdz 19. W ocenie Sławika jest to tekst, w którym rdzeń זנה („prostytuować się”) użyty został w Sdz 19,2 w znaczeniu dosłownym, choć jego znaczenie w połączeniu z przyimkiem על („na”) jest niejasne, co prowadzi Autora do przypuszczenia, że albo chodzi o inny semantycznie rdzeń („gniewać się”), albo lekcja Tekstu Masoreckiego jest zepsuta (s. 33–34). Autor nie zauważa jednak, że kontekst całej wypowiedzi o niewiernej konkubinie (Sdz 19,1–3), wraz z użyciem kluczowych czasowników i fraz: זנה („prostytuować się”), דבר על-לבה („mówić do jej serca”) i שוב („powracać”), jest wyraźnym tematycznym i lingwistycznym echem Oz 2,7–16 (Adamczewski, *Deuteronomy–Judges*, 203). Echo szeroko znanego orędzia izraelskiego proroka Ozeasza wpisane zostało w narrację o niewiernej konkubinie z Betlejem Judy, namawianej do powrotu do swego męża Lewity

z terytorium Efraima, a więc historycznego Izraela (Adamczewski, „Othniel and the Unfaithful Concubine,” 125–27). Przy pomocy retorycznej figury synekdochy (*pars pro toto*) opowiadanie o niewiernej judzkiej konkubinie ilustruje więc wypowiedź z Pwt 33,7 o pragnieniu Izraela, by odseparowane, w jakimś sensie niewierne plemię Judy powróciło do niego. Sens dosłowny, kreowany przez narracyjną logikę post-deuteronomicznego opowiadania Sdz 19, płynnie przechodzi tu więc w sens metaforyczny, bazujący na profetycznej metaforze zaczerpniętej z Oz 2.

Przywołany tu przykład nie jest oczywiście odosobniony. W bardzo wielu tekstach biblijnych, zwłaszcza w kluczowych tekstach narracyjnych Starego i Nowego Testamentu, sens dosłowny płynnie przechodzi w sens aluzyjny, możliwy do odczytania dzięki analizom intertekstualnym. Dlatego wyraźne rozróżnianie sensu dosłownego i metaforycznego, będące następstwem stosowania metody historyczno-krytycznej, jest często metodologicznie i hermeneutycznie bardzo problematyczne. Wyraźnie wyodrębniając sens dosłowny, ryzykujemy zgubienie z pola widzenia równoczesnego występowania w danym tekście całego spektrum innych pokładów sensu, zwłaszcza intertekstualno-aluzyjnego. Wiedzieli o tym rabini i Ojcowie Kościoła, więc wiedzieć o tym powinni także współcześni bibliści.

Te metodologiczno-hermeneutyczne uwagi są jedynie przyczynkiem do dyskusji, w niczym nie obniżającym bardzo pozytywnej oceny całej pracy. Jakub Sławik wykonał bardzo rzetelną pracę egzegetyczno-teologiczną. Jego monografia powinna znaleźć się na półkach nie tylko biblistów, ale także wszystkich teologów, których interesuje pytanie o sposoby przekonywania ludzi, by wrócili do wierności Bogu.

Bartosz Adamczewski